

КОЙ КАКВО ДОКАЗВА ПРИ ОТРИЦАТЕЛНИЯ УСТАНОВИТЕЛЕН ИСК ЗА СОБСТВЕНОСТ. РАЗСЪЖДЕНИЯ ВЪРХУ ПО-НОВАТА СЪДЕБНА ПРАКТИКА

*Николай Генчев**

Повод за настоящите размисли са вече три съдебни решения, постановени от състав на II г. о. на ВКС, с които би могло да се каже, че не само се установява, но и се утвърждава трайна практика по някои правни въпроси от процесуален характер, свързани с производството по отрицателния установителен иск за собственост (ОУИ).

Тези решения, две от които публикувани в Бюлетин на ВКС (бр. 4/2016 г. и бр. 12/2016 г.), са следните:

Решение № 13 от 12.03.2016 г. по гр. д. № 3637/2015 г. на ВКС, II г. о.;

Решение № 15 от 19.02.2016 г. по гр. д. № 4705/2015 г. на ВКС, II г. о.;

Решение № 9 от 10.02.2017 г. по гр. д. № 6320/2015 г. на ВКС, II г. о.

Процесуалните въпроси, заради които е допуснато разглеждането на касационните жалби и на които се дава отговор, в два от случаите са сходни, а в третия е различен. Дадените разрешения обаче се основават на една и съща обосновка. В настоящото изложение се изследват дадените разрешения, защото именно те формират задължение за следване от „редовните“ инстанции, и се прави опит за преценка на тяхното съответствие с тълкувателната практика на ВКС.

С определение № 386/04.11.2015 г. по гр. д. № 3637/2015 г. касационното обжалване е допуснато на основание чл. 280, ал. 1, т. 3 ГПК предвид необходимостта от създаване на съдебна практика по реда на чл. 290 ГПК, с която да се даде отговор на въпроса **дали указанията на т. 1 от ТР № 8/2012 г. от 27.11.2013 г. по т. д. № 8/2012 г. на ОСГТК, според които производството по предявен отрицателен установителен иск подлежи на прекратяване при недоказване от ищеца на фактите, обуславящи правния му интерес, са приложими и в хипотезата, при която този интерес произтича от твърдението на ищеца, че е титуляр на спорното право**, т.е. допустимо ли е съдът да не се произнесе с решение по съществуването на спора, когато преценката за правния интерес по същество е идентична с тази за материалноправната легитимация на страните.

* Адвокат от София.

С определение № 390/09.11.2015 г. по гр. д. № 4705/2015 г., постановено по реда на чл. 288 ГПК, касационното обжалване е допуснато на основание чл. 280, ал. 1, т. 1 ГПК поради несъобразяване на обжалваното въззивно решение със задължителните указания на т. 1 от ТР № 8/27.11.2013 г. по т. д. № 8/2012 г. на ОСГТК по процесуалноправния въпрос **относно разпределянето на доказателствената тежест в производството по предявен отрицателен установителен иск за собственост.**

С определение № 27/21.01.2016 г. по гр. д. № 6320/2015 г., постановено по реда на чл. 288 ГПК, касационното обжалване е допуснато на основание чл. 280, ал. 1, т. 1 ГПК поради несъобразяване на въззивното решение със задължителната практика на ВКС по следния обуславящ изхода на делото въпрос: **Как следва да процедира съдът, сезиран с отрицателен установителен иск за собственост, когато правният интерес на ищеца от предявения иск произтича от претенцията му да е титуляр на правото, което отрича на ответника, при формиране на извод за недоказаност на фактите, на които се основава правото на собственост на ищеца – да прекрати производството поради липса на правен интерес или да се произнесе с решение по съществуващото на спора** (този въпрос по същество съвпада с въпроса в първото от цитираните решения).

В най-новата си тълкувателна практика ВКС се е занимал с въпросите на ОУИ в ТР № 8/27.11.2013 г. по т. д. № 8/2012 г. на ОСГТК на ВКС и ТР № 4/2014 от 14.03.2016 г. по т. д. № 4/2014 г. на ОСГТК на ВКС.

И двете групи решения са ръководни за съдилищата, тъй като служат за уеднаквяване на съдебната практика. Втората група решения – тълкувателните такива, са „една идея по-задължителни“ (от по-висока йерархична степен), защото задължават не само съдилищата от първите две „редовни“ инстанции, но и съставите от ВКС.

Налице ли е еднакво разрешаване на поставените правни въпроси в двете групи съдебна практика?

Изследваната съдебна практика, установена по реда на чл. 290 ГПК и посочена по-горе, за да отговори на въпросите, с оглед на които е допуснато касационното обжалване, казва следното:

„Според т. 1 от ТР № 8/27.11.2013 г. по т. д. № 8/2012 г. на ОСГТК в производството по предявения отрицателен установителен иск ищецът е длъжен да докаже само фактите, обуславящи правния му интерес да оспорва правото на ответника, при което и доколкото правният интерес е абсолютна положителна процесуална предпоставка за съществуване на правото на иск, при недоказване на фактическите твърдения, които го пораждат, производството по отрицателния установителен иск подлежи на прекратяване като недопустимо.“

Съгласен съм с изразеното дотук, доколкото то отговаря на изразеното в цитираното тълкувателно решение. Но... съдът продължава (*номерацията 1–3 по-долу е моя – б. а.*):

(1) *Тази постановка обаче е в сила само в случай че ищецът извежда правния си интерес от твърдения, които не включват притежаване на самото спорно право, което той отрича на ответника.*

Когато ищецът поддържа, че е собственик на спорния имот, по силата на диспозитивното начало в гражданския процес той е в състояние сам да определи обема и интензивността на търсената защита, включително като се ограничи до отричане със сила на пресъдено нещо на правото на ответника, т.е. предявявайки отрицателен установителен иск.

И с това съм съгласен, макар трудно да намирам връзка с търсенето на отговор на поставените въпроси. Но... съдът продължава:

(2) *В този случай доказването, че спорното право принадлежи на ищеца, обаче е въпрос не на процесуална, а на материална легитимация – въпросът за титлярството на правото обуславя произнасянето по съществуването на спора, доколкото установяването на собственическите права на ищеца изключва тези на ответника върху същия имот.*

(3) *Производството по делото ще подлежи на прекратяване поради недоказване на фактическите твърдения на ищеца, обуславящи правния му интерес, само в случай че този интерес се обосновава с претенция ищецът да е титляр на самостоятелно право, различно от спорното, респ. позовава се на фактическо състояние или на възможност да придобие процесния имот при отричане на правата на ответника.*

По първия и третия от повдигнатите въпроси (ще се опитам да ги опростя, без да изменям същността им):

1. Кога съдът прекратява производството по ОУИ и кога се произнася с решение в зависимост от процесуалното поведение на ищеца, изразяващо се в недоказване на фактическите му твърдения, обуславящи правния му интерес?

Даденото разрешение в обсъжданите решения е в смисъл, че до прекратяване ще се стигне винаги. Няма да има прекратяване, ако *интересът на ищеца се обосновава с претенция той да е титляр на самостоятелно право, различно от спорното.*

По мое мнение правилният отговор на въпроса е – винаги. Винаги следва да има прекратяване на производството, ако ищецът не докаже фактическите си твърдения, обуславящи правния му интерес.

Съставът на II г. о. на ВКС извежда едно изключение от установеното правило в тълкувателното решение, като счита, че „този случай“ е различен и не е обхванат от

разрешението, дадено в тълкувателното решение. Кое е различното, което квалифицира случая като различен, не става ясно.

В тълкувателното решение изрично се указва, че един от случаите, при които е налице интерес от предявяване на ОУИ, е този, при който ищецът твърди, че е собственик на процесния имот: *„Интерес от отрицателния установителен иск за собственост може да е налице, когато ищецът заявява самостоятелно право върху вещта, както и при конкуренция на твърдени от двете страни вещи права върху един и същ обект.“*

В редакцията на текста на тълкувателното решение не личи да има необхванати от него случаи. Тъкмо обратното – изрично се посочва, че един от случаите, които са обхванати от даденото разрешение, съвпада с този, обхванат от обсъжданото решение: *„когато ищецът заявява самостоятелно право върху вещта“* е равнозначно на *„ищецът извежда правния си интерес от твърдения, които включват притежаване на самото спорно право“*.

Следователно, след като няма необхванати от тълкувателното решение случаи, не съществува предпоставката за постановяване на решение по уеднаквяване на практиката на съдилищата по реда на чл. 290 ГПК в различен смисъл от разрешението с тълкувателното решение. Най-малкото случаят, разрешен с цитираните казуални решения, не е различен от този, разрешен в тълкувателното решение.

Установяването на активната процесуална легитимация винаги е абсолютна положителна процесуална предпоставка за редовно възникване на процесуално правоотношение. Липсва ли активна легитимация, процес не може да възникне, а следователно не може да бъде постановено и решение. За наличието на активната легитимация не са достатъчни само твърденията на ищеца. Необходимо е да се вземе предвид още и какво той е доказал от твърденията си относно наличието на правен интерес от иницирания процес. Това доказване е само формално и значението му се свежда само до допустимостта на производството. Това с пълна сила се отнася и при ОУИ. В този смисъл в тълкувателното решение е посочено следното: *„Въпросът за евентуалното наличие, респ. липсата, на самостоятелно право на ищеца е свързан с преценката на съда за правния интерес от установяването (подчертаването е мое – б. а.), т. е. за допустимостта на иска като абсолютна процесуална предпоставка за разглеждането му, но не е част от предмета на претенцията.“*

Освен това следва да се съобрази, че при ОУИ претенцията на ищеца той да е титуляр на самостоятелно право по отношение на процесната вещ винаги ще е различна от спорното право, предмет на делото (подробни съображения за това са изложени по-долу във връзка със следващия въпрос). Поради това тази преценка винаги ще е формална, тъй като ще обосновава само допустимостта на исковото производство. Тя ще има значение единствено като необходима предпоставка за постановяване на валидно решение, но няма отношение към неговото съдържание.

Произнасянето по съществото на спора не се предопределя от материалната легитимация на ищеца (която може да е различна от процесуалната), а от предмета на делото – релевантните факти по спора, и от вида на търсената защита (с уговорката, направена по-горе, че процесуалната легитимация на ищеца винаги е необходима).

Ето защо не въпросът за титулярството на правото (материалната легитимация) ще обуслови произнасянето по същество на спора, а служебното начало, ограничено от предмета на делото и вида на търсената защита.

По втория от повдигнатите въпроси

2. Превръща ли се доказването, че спорното право принадлежи на ищеца, от въпрос на процесуална във въпрос на материална легитимация?

Разрешението, дадено в обсъжданите решения, като че ли не държи сметка за разрешението, дадено в тълкувателното решение по отношение на това кое е спорното право при ОУИ.

Според тълкувателното решение предмет на делото не е претендираното от ищеца право, а отричаното от ищеца право на ответника, основано на конкретен юридически факт, който ответникът, а не ищецът заявява: „*При отрицателния установителен иск, за разлика от всички останали иски, основанието на иска (чл. 127, ал. 1, т. 4 ГПК) не е негов индивидуализиращ белег. (...) Изложените в исковата молба по отрицателния установителен иск за собственост фактически обстоятелства за право на собственост на ищеца не представляват основание на отрицателния установителен иск за собственост и не са част от предмета на делото по този иск, а само обосновават правния интерес на ищеца от предявяването на такъв установителен иск* (ТР № 4/2014 г. по т. д. № 4/2014 г. на ОСГК на ВКС).

След като обстоятелствата за правото на собственост на ищеца, което е равносилно на „*когато ищецът поддържа, че е собственик на спорния имот*“, не представляват основание на предявения иск, по силата на каква логика те ще придобият материално доказателствено значение? Това означава ищецът да носи доказателствена тежест за установяване на факти и обстоятелства, които са извън предмета на делото, т.е. са ирелевантни в процеса.

Материалната доказателствена тежест в процеса се предопределя от предмета на делото, който включва само релевантните факти и обстоятелства, в пределите на търсената защита. При ОУИ фактическите обстоятелства за правото на собственост на ищеца не са част от предмета на делото. Ето защо те не може да се вменят като материална доказателствена тежест на която и да е от страните, в това число на ищеца. Както бе посочено по предходния въпрос, доказването на тези фактически твърдения на ищеца (когато има такива) винаги ще е необходимо, но то ще бъде само формално, за установяване на допустимостта на процеса (на активната легитимация). Друго ищецът няма да бъде „длъжен“ да доказва (освен отбранителни възражения,

което пък изисква нова предпоставка – активност от страна на ответника). Поради това доказването за ищеца няма как да се превърне от въпрос на процесуална във въпрос на материална легитимация.

Процесуалната и материалната легитимация в един процес изпълняват различни функции. Първата установява наличието на формалните предпоставки за правомерното възникване, развитие и приключване на процесуалното правоотношение, т.е. тя установява допустимостта на производството. Втората установява изхода на спора, т.е. тя предопределя какво решение да бъде постановено. Ето защо, струва ми се, те не може да се заместват, смесват, преливат от една в друга и т.н. Поради това считам, изхождайки и от това съображение, че процесуалната легитимация на ищеца при ОУИ никога не може да се превърне в материална легитимация.

Дори в случаите, в които един и същи факт може да има двойствено значение за ищеца – едновременно да обосновава активната му легитимация и да служи като защитно средство (правопрепятстващо възражение) срещу твърдението на ответника, пак ми се струва некоректно да говорим за взаимодействие между двата вида легитимация – самото им проявление е в два различни свята: в процесуалния и в материалния свят (правния мир).

И още нещо по въпроса за дължимото от съда решение. Установяването на собственическите права на ищеца и дали те изключват тези на ответника върху същия имот няма да принуди (да застави) съда да се произнесе за *титулярството* на спорното право (считам, че дори така поставен, въпросът е некоректен; няма иск, с който се иска от съда да определи кой е титуляр на едно право – „моля съдът да определи кой е собственик на процесния имот“; има иск, с който се иска да се установи съществуването на едно право; има и иск, с който се иска да се отрече съществуването на едно право). Съдът ще бъде принуден да даде защита само в рамките на търсената такава от ищеца, но не и в пределите на възможна, но незаявена по процесуален ред защита. Казано във фокуса на обсъжданата тема, ако ищецът е предявил ОУИ, процесуалното му поведение, включително и това на ответника, трябва да бъде съобразено с особеностите на този иск, в това число и най-вече с неговия предмет, който не е твърдяното от ищеца право. Съдът също ще бъде обвързан от така заявената пред него защита, което ще го ограничи да се произнася по нещо различно от това. Дори да установи (което винаги би било в отклонение от процесуалните правила, доколкото не е предмет на делото), че ищецът притежава основание да бъде определен като титуляр на правото на собственост по отношение на процесния имот, съдът няма право да санкционира това право и да се произнася с такъв диспозитив просто защото не е сезиран с такъв иск. Тълкувателната практика до такава степен разграничава положителния установителен иск и ОУИ, че възприема за недопустимо преминаването от един към друг вид защита в едно и също производство чрез изменение на иска.

Във възприетата в обсъжданите съдебни решения теза като че ли се заличава тази разлика.

Накрая, за да не изпадам в положението на атиняните пред спартанците (според една притча атиняните се славели като големи оратори, а спартанците, населяващи областта Лакония – като любители на краткото и ясно изразяване; веднъж атиняните отишли на преговори при спартанците; след като чули цялото изказване на атиняните, спартанците помолили: „Може ли да започнете отначало, че накрая забравихме за какво ставаше дума?“), да се върна в началото и да обобща идеята на всичко изложено:

Въпросите, разгледани в цитираните решения на състав на ВКС, П г. о., са обхванати от тълкувателната практика на ВКС. Поради това разрешенията на първите трябва да бъдат подчинени на разрешенията на вторите. Доколкото обсъжданата казуална практика се отклонява от тълкувателната практика, тя не трябва да служи като ръководно начало на съдилищата и правните субекти.

Отклонение намирам при разрешаването на следните въпроси:

- **винаги когато ищецът не установи наличието на правен интерес от предявяване на ОУИ, било то и в случаите, в които той сам твърди да е титуляр на правото на собственост на процесния имот, производството по делото ще подлежи на прекратяване;**
- **никога при предявен ОУИ съдът няма да дължи произнасяне по титулярството на правото на ищеца, включително когато последният твърди да е носител на такова.**